

تأملی در بررسی تفکیک جنسیتی آموزش و مشاغل بانوان

اجتماعی

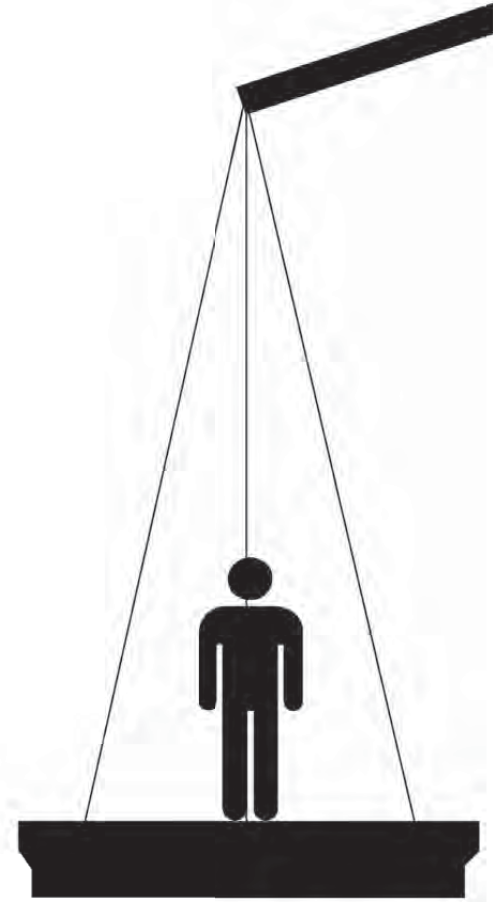
آرزو نکوئیان - زینب صدیقی

اشاره:

جهان معاصر از ورود زنان به حوزه دانش و پژوهش و فناوری، دستیابی به توانایی‌های بالای علمی و تحصیل هنرها و مهارت‌های مهم صنعتی و فنی، در مواردی حکایت از ربودن گوی سبقت از مردان دارد. از سوی دیگر با سیاست‌های حمایتی جدید دولت‌ها در زمینه حمایت از مشاغل زنان؛ به عهده‌گیری بسیاری از کارکردهای خانواده مانند شیرخوارگاه‌ها، مهد کودک‌ها و مدارس، کاهش فعالیت‌های خانه‌داری به دلیل وجود وسایل پیشرفته و صنعتی و در نتیجه آزاد شدن وقت زنان در خانه، طی سال‌های اخیر شاهد اشتغال بیرون از خانواده دوشادوش مردان هستیم.^۱

در سال‌های اخیر تعداد ورودی دختران دانشگاه در مقاطع مختلف در کارشناسی، کارشناسی ارشد و ...؛ بیش‌تر از پسران است. در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸ هر سال به طور متوسط ۵/۵ درصد به شمار دختران دانش‌آموز افزوده شده است.^۲

به صورت کلی در حدود ۶۴ درصد پذیرش در کنکور سال ۸۶ مربوط به دختران و ۳۷ درصد مربوط به پسران بوده است. این درصدها با احتساب دانشگاه آزاد، فنی حرفه‌ای و فراگیر به ۵۱ درصد به نفع دختران و ۴۹ درصد به نفع پسران تبدیل شده است و رشته‌های پزشکی و دندانپزشکی بدون استثنا ۶۰ درصد دختر و ۴۰ درصد پسر پذیرفته می‌شوند.^۳ همچنین آمار از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که (جز در مقطع زمانی ۱۳۵۵ - ۱۳۶۵) اشتغال زنان روند صعودی داشته است.^۴

تفکر جنسیتی در رشته‌های آموزشی و

مشاغل بانوان (فعالیت اداری و غیراداری)

«آیا اینان رحمت پروردگار را قسمت می‌کنند؟ ما میانشان امکانات زندگی‌شان را تقسیم کردیم و آنان را به یکدیگر برتری‌هایی دادیم تا یکدیگر را به خدمت بگیرند و رحمت پروردگار از آنچه گرد هم می‌آورند بهتر است؟»^۵

تحول آموزشی و شغلی بانوان واکنش‌های بسیار متفاوت و گاه متضادی را در پی داشته است:

- از سال ۱۳۸۲ طرح سهمیه‌بندی جنسیتی برای ورود به دانشگاه مطرح شد.^۶

- حمایت از سهمیه‌بندی جنسیتی صرفاً در رشته‌های پزشکی و مهندسی طی سال‌های گذشته اجرا شده است.^۷

- ترکیب جنسیتی موجود در دانشگاه‌ها، تبعات اقتصادی و اجتماعی دارد و باید سهمیه‌بندی اعمال شود و غلبه تحصیل زنان باعث هدر رفتن سرمایه‌های ملی می‌شود.^۸

- «زنان و مردان باید از حقوق برابر در صحنه‌های آموزش و اشتغال بهره‌مند شوند.

- دانشگاه تنها فرصت بازیابی هویت اجتماعی و تحرک اجتماعی دختران است.

- با سهمیه‌بندی، سطح علمی دانشگاه‌ها پایین می‌آید.

- دختران تحصیل کرده بهتر خانوار را مدیریت می‌کنند.

- بالا رفتن سن ازدواج و طلاق از نتایج توسعه است، نه ورود به دانشگاه.

- افزایش حیثیت و اعتبار اجتماعی، بهبود رفتار اجتماعی و افزایش آگاهی اجتماعی و سیاسی؛ دلیل افزایش تقاضا برای تحصیل و شغل است.

- امروز زنان ناچارند چرخ زندگی را بچرخانند و دو میلیون خانوار ایرانی

زن سرپرست هستند و نباید اشتغال زنان را محدود کرد.

- ورود به دانشگاه، احتمال فرار گرفتن گزینه‌های مناسب‌تر ازدواج برای دختران را به دنبال دارد.^۹

- نوعی نگاه مردانه در کشور ما حاکم بوده و حالا وقتی می‌خواهند زن‌ها در اجتماع حضور داشته باشند، با واکنش منفی روبرو می‌شوند.^{۱۰}

- تغییر سهمیه‌ها مسئله را حل نمی‌کند. سهمیه‌بندی رشته‌ای مرتبط با نیازها، حرکتی مطلوب است.^{۱۱}

- اصلاح قوانین مربوط به سربازی پسران در جهت ورودشان به مراکز آموزش عالی، گامی مؤثر است.^{۱۲}

- اشتغال بانوان پیامدهایی نظیر تحولات هویتی، افزایش سن ازدواج، فشار مضاعف بر زنان، تأثیر بر فرزندخواهی، نیز تأثیر بر روابط فرزند و مادر و روابط خانوادگی، کاهش جمعیت و آسیب‌های اجتماعی و افزایش مزاحمت‌های جنسی در محل کار و ... داشته و باید با رویکردی دینی و بازنگری در الگوها، شاخص‌ها، قوانین و روش‌ها در جهت حل مسائل گام برداشت.^{۱۳}

با توجه به جایگاه مهم زنان، رویکرد ملی و جهانی در عرصه فعالیت‌های بانوان و توسعه علم آموزی^{۱۴} و کمال‌خواهی^{۱۵} و پرهیز از تن‌پروری^{۱۶} به زنان و مردان در آیات و روایات از یک سو و حفظ زنان از نگاه نامحرم^{۱۷} و تقسیم کار بیرون و درون^{۱۸} خانه و دستورات نظیر آن به بانوان از سوی دیگر، بدون شک زمانی می‌توان از بایدها و نبایدها و بهترین روش‌ها سخن گفت که ملاکی برای تعیین آن‌ها وجود داشته باشد و مرجعی شایسته که براساس آن خیر و نیکی و مصلحت، بهترین روش‌ها، موقعیت و رشد ارزش‌ها و ... معنای خود

را بیابد و قابل استناد باشد و این مرجع شایسته جز خداوند حکیم نمی‌باشد.

حقوق زنان در مسیر کسب تعالی

(کمال‌یابی، حقیقت‌جویی، دانش‌اندوزی، رشد استعدادها و توانمندی‌ها و نقش مؤثر در عرصه سیاسی اجتماعی)

«اسلام بت مردگرایی که در جاهلیت‌ها همیشه مردان به وسیله زنان پرستیده می‌شدند را می‌شکند و در میدان مسائل سیاسی و اجتماعی، بیعت زن را یک امر لازم و یک مسئله زنده معرفی می‌کند»^{۱۹} آنچه که مسلم است و اختلاف‌نظری نیز میان علما در بررسی آیات و روایات وجود ندارد، این است که زنان از جهت خلقت هم‌شأن مردان هستند و هر دوی اینان شایستگی رسیدن به درجه خلافت الهی بر روی زمین داشته^{۲۰} و خداوند امانت خود را بر دوش زنان و مردان با هم قرار داد^{۲۱} و در این راستا هم زنان و هم مردان با بندگی و عبودیت^{۲۲} او، به هدف خلقت دست می‌یابند.

فرصت دنیا، آزمون ورودی برای ورود به بی‌نهایت است و فقط ملاک برترین‌های در آن، با تقواترین^{۲۳} و تلاشگران هستند^{۲۴} و جنسیت در تعیین نمرات برتر هیچ نقشی ندارد.^{۲۵} مدیر و طراح این کنکور که در طول تاریخ بی‌وقه برگزار شده است، برای راهنمایی، زنان برتری را معرفی می‌کند و آنها را الگوی همه (زنان و مردان) قرار می‌دهد^{۲۶} تا با دقت در ویژگی‌های آنها که به سلامت از این آزمون گذشتند،^{۲۷} امتیازهای بیش‌تری را در مدت کوتاه کسب کرده، با تیزبینی از امتیازات منفی فاصله گرفته و از زمره قبولی‌ها حذف نشوند.

در این نگاه، هستی هدفمند است^{۲۸} و انسان موفق در راستای هدف هستی، هم رشد و تعالی خود را رقم زده و هم به نظام احسن خلقت لطمه‌ای وارد نمی‌کند و حتی در صف حافظان نظم و کارگزاران مدیر آزمون می‌کوشد.^{۲۹} امتیاز منفی در دوره آزمون دنیا فارغ از

توجه به جنسیت، کاهش رتبه و درجه را می‌آورد.^{۳۰} با توجه به این که معیار ارزش‌گذاری در این آزمون تقوا، ایمان و عمل صالح^{۳۱} می‌باشد، انسان (زن و مرد) با حقوق مادی و منزلت اجتماعی ارزش‌گذاری نمی‌شود.^{۳۲}

جالب توجه آن است که زنان و مردان از «جهت زن بودن و مرد بودن» رقیب یکدیگر نیستند؛ بلکه نقش تکمیلی^{۳۳} در کنار یکدیگر دارند و با امکانات یکسان و عادلانه‌ای این آزمون را طی می‌کنند و در اعلام نتیجه آزمون، برای مردان نمره بیشتر به خاطر مرد بودن داده نمی‌شود.

انسان‌ها سرشت یکسانی دارند و در آیات مرتبط با سرشت و فطرت، از واژه «ناس» و «بنی آدم» استفاده شده است،^{۳۴} بنابراین زنان و مردان برای موفقیت، استعداد مشترکی دارند (اشتراک در استعداد کمال‌یابی) و هر دو از یک ابزار شناخت (چشم، گوش و عقل)^{۳۵} و اراده و اختیار^{۳۶} و راهنمای مسیر^{۳۷} و یکسانی امکان انجام عمل صالح^{۳۸} برخوردار گردیده‌اند.

نقش‌های تاریخ‌ساز

در طول تاریخ نیز زنان برجسته و نمونه‌ای وجود داشته‌اند که ذکر نمونه‌هایی از آنها جهت نشان دادن ملاک‌های برتری زنان (نه تنها مرد بودن برتری نمی‌آورد، بلکه زنان با ایمان و عمل صالح توانسته‌اند از مردان هم برتری یابند) و زنان الگو حائز اهمیت می‌باشند.

«حضرت زهرا سیده نساء العالمین (سلام الله علیها) که تمام هویت کمالی انسان را متصور است و در زن تصور دارد، تمام در این زن است»^{۳۹} حضرت زهرا (س) که در زمره معصومین و ام‌الائمہ اطهار بودند، نمایانگر اوج شخصیت انسانی زن هستند تا جایی که منجی عالم بشریت او را مقتدای خویش قرار می‌دهند.^{۴۰}

و می‌فرمایند: «دختر پیامبر خدا (ص) برای من نیک‌الگوی است»^{۴۱}

در قرآن نیز به نام «آسیه»، «مریم»، «هاجر» و «مادر حضرت موسی (ع)» و تلاش‌هایشان در کسب رضایت خداوند اشاره شده است.^{۴۲} حضرت خدیجه کبری (س)، سمیه اولین شهید زن اسلام، ام‌الفضل، میمونه، اسماء، سلمی، جمیله همسر حنظله، حلیمه، رفیده، ام‌زیاد، ام‌سلمه، اسماء بنت عمیس، فضه، ام‌کلیم، ام‌البنین، ام‌فروه، نسیمه، صفیه، فاطمه بنت اسد و بسیاری دیگر زنانی هستند که نه تنها

در

زندگی خود رشد کردند و از خود نام نیک به جای گذاشتند، بلکه در عرصه اجتماع نقش مؤثر ایفا کردند و گامی قابل توجه در پیشبرد حق داشته‌اند؛ نقشی تاریخ‌ساز.^{۴۳} نمونه‌هایی از آن‌ها را در قرون اخیر می‌توان مشاهده کرد: فاطمه مادر سیدرضی و سیدمرتضی^{۴۴}، فاطمه دختر سیدبن طاووس^{۴۵}، آمنه دختر مجلسی بزرگ، حمیده دختر محمد شریف اصفهانی، بانو مجتهده امین اصفهانی و ...

در نهضت انقلاب اسلامی نیز هم به جرئت می‌توان گفت اگر حضور زنان نبود، فتح و نصرت بزرگ نصیب ایران نمی‌شد. حضرت امام خمینی (ره) می‌فرماید: «زن مبدأ همه خیرات است و ما نهضت خود را مرهون این زن‌ها می‌دانیم... زن یک همچو موجودی است که می‌تواند قدرت شیطانی را در هم بکشد... زن مربی جامعه است. از دامن زن انسان‌ها پیدا می‌شود. ... مربی انسان‌ها زن است، سعادت و شقاوت کشورها بسته به وجود زن است، زن با تربیت صحیح خودش انسان‌ها را درست می‌کند و با تربیت صحیح خودش کشورها را آباد می‌کند. مبدأ همه سعادت‌ها از زن بلند می‌شود.»^{۴۶} «در هر میدانی بانوان مسئولانه وارد شوند، پیشرفت در آن چند برابر خواهد شد. خصوصیت حضور خانم‌ها در میدان‌های مختلف این است که وقتی زن وارد میدان می‌شود، یعنی همسر و فرزندان او هم واردند. در هر میدانی که زن وارد بشود، در حقیقت همه آن خانه را وارد میدان می‌کند.»^{۴۷} از طرف دیگر هم، اگر زن (مسلمان) به صورت منفعلانه با اجتماع برخورد کند و نسبت به اهمیت آن غافل باشد،

جامعه را از نقش سازنده خود در اصلاح و فرهنگ‌سازی محروم نموده است.^{۴۸}

بنابراین هرگز نمی‌توان پذیرفت که مردان از زنان برتر هستند و یا این‌که به بهانه دینی اندیشیدن، می‌توان نگاه مردانه را بر جهان حاکم کرد، اما این نتیجه هم درست نیست که تدوین حقوق کاملاً مشابه، راهی است در جهت جلوگیری از ظلم به زنان! «در اروپای قرن بیستم زن قانوناً و عملاً فاقد حقوق انسانی بود؛ نه حقوق مساوی با مرد داشت و نه مشابه با او. در نهضت عجولانه‌ای که کمتر از یک قرن اخیر به نام زن و برای زن در اروپا صورت گرفت، زن حقوق مشابهی با مرد پیدا کرد... زن و مرد به دلیل این‌که یکی زن است و دیگری مرد، در جهات زیادی مشابه یکدیگر نیستند. جهان برای آن‌ها یک جور نیست، خلقت و طبیعت آن‌ها را یکنواخت نساخته است و همین جهت ایجاد می‌کند که از لحاظ بسیاری از حقوق و تکالیف و مجازات‌ها، وضع مشابهی نداشته باشند.»^{۴۹}

«الکسیس کارل» فیزیولوژیست و زیست‌شناس معروف فرانسوی در کتاب «انسان موجودی ناشناخته» می‌نویسد: «... اختلافی که میان زن و مرد موجود است، تنها مربوط به شکل اندام‌های جنسی آن‌ها و وجود زهدان و انجام زایمان نزد زن و طرز تعلیم خاص آن‌ها نیست، بلکه نتیجه علتی عمیق‌تر است که از تأثیر مواد شیمیایی ترشح غدد تناسلی در خون ناشی می‌شود.

... به علت عدم وجود این نکته اصلی و مهم است که طرفداران نهضت زن فکر می‌کنند که هر دو جنس می‌توانند یک قسم تعلیم و تربیت یابند و مشاغل و اختیارات یکسانی را بر عهده بگیرند.

زن در حقیقت از جهات زیادی با مرد متفاوت است. یکایک سلول‌های بدنی، همچنین دستگاه‌های عضوی مخصوصاً سلسله عصبی، نشانه جنس او را در خود دارد.

قوانین فیزیولوژی نیز مانند قوانین ستارگان،

سخت و غیر قابل تغییر است و ممکن نیست تمایلات انسان‌ها در آن‌ها راه یابد. ما مجبوریم آن‌ها را طوری که هست بپذیریم. زنان باید به بسط مواهب طبیعی خود در جهت مسیر و سرشت خاص خویش، بدون تقلید کورکورانه از مردان بکوشند. وظیفه ایشان در راه تکامل بشریت، خیلی بزرگ‌تر از مردهاست و نبایستی آن را سرسری گیرند و رها کنند... متخصصین تعلیم و تربیت هم باید اختلافات عضوی و روانی جنس زن و مرد و وظایف طبیعی ایشان را در نظر داشته باشند و توجه به این نکته اساسی در مبنای تمدن حائز اهمیت است.»^{۵۰}

عدم تشابه حقوق زن و مرد در حدودی که طبیعت زن و مرد را در وضع نامشابهی قرار داده است، هم با عدالت و حقوق فطری بهتر تطبیق می‌کند و هم سعادت خانوادگی را بهتر تأمین می‌کند و هم اجتماع را بهتر جلو می‌برد... در دنیای غرب اکنون سعی می‌شود میان زن و مرد از لحاظ قوانین و مقررات و حقوق و وظایف، وضع واحد و مشابهی به وجود آورند و تفاوت‌های غریزی و طبیعی زن و مرد را نادیده بگیرند.^{۵۱}

گروهی از حامیان زنان و فعالان عرصه حمایت از آنان در مقابل ظلم، می‌کوشند این تفاوت‌ها را نفی کنند، اما نکته این‌که: تفاوت‌ها؛ نشانه‌های برتری مردان بر زنان نیست، بلکه تناسب است.^{۵۲} همین تفاوت است که آن‌ها را بیش‌تر به یکدیگر جذب می‌کند و عاشق و خواهان یکدیگر قرار می‌دهد. اگر زن دارای جسم و جان و خلق و خوی مردانه بود، محال بود که بتواند مرد را بر خدمت خود وادارد و مرد را شیفته وصال خود نماید و اگر مرد همان صفات جسمی و روانی زن را می‌داشت، ممکن نبود زن او را قهرمان زندگی خود حساب کند.^{۵۳}

نتیجه این تلاش‌ها و زمینه تشابه حقوق زنان و مردان جز این است که آرام و آرام، «زن امروز» خود را فراموش کند؟ «خدایوند

متعال هشدار می‌دهد که شیطان می‌کوشد آفرینش خدا را عوض کند.^{۴۴} البته این تغییرها تغییر فطرت نیست، چون «لا تبدیل لخلق الله»،^{۴۵} اما تعبیر به معنای تضعیف و تحریف و تفسیر به رأی شدنی است.^{۴۶} «خداوند انسان را با سرمایه‌آصیل آفریده و به او میزان بخشیده که با آن خوب و بد را بسنجد»^{۴۷} که مراقبت نکردن از میزان خود و رضایت دادن به تحریف و جابجایی، انسان را به سوی ضلالت می‌برد.^{۴۸} «و بر اثر این ضلالت‌ها دچار احساس عطش کاذب می‌شود؛ چون انسان به بسیاری از چیزها تشنه است، ولی عطش او صادق نیست و پاسخ مثبت دادن به این خواسته‌ها، نتیجه خوبی برای او ندارد.»^{۴۹} مسئله این است که اجتماع بشر امروز، خود را فراموش کرده و این خود فراموش کرده، خدای خود را هم فراموش می‌کند.^{۵۰}

این طرز تفکر باعث شده که هر چه تمدن توسعه پیدا می‌کند و عظیم‌تر می‌گردد، فرد متمدن به سوی حقارت می‌گراید... دستگاه تمدن امروز به ساختن هر چیز عالی و دست اول قادر است، جز به ساختن انسان.^{۵۱}

بنابراین تفاوت‌های تشریحی در دین اسلام نشان از دقت و توجه به این موضوع دارد که براساس تفاوت‌های موجود اگر «مسیر یکسانی برای کمال» هر دو در نظر گرفته شود، آزمون عادلانه‌تر برگزار نشده است.

به عبارتی هدف نهایی کمال برای زن و مرد یکسان است، اما داور عادل مسیرها را براساس توانمندی‌ها و استعدادها، خاص زن و مرد طراحی نموده و جایگزینی در مسیرها، جز گمراهی چه می‌تواند در پی داشته باشد؟ زنی که در مسیر مردانه به دنبال کمال خویشتن است، با فرض موفقیت در پیمودن (که البته رشد گیاهی

خواهد کرد و نخواهد توانست استعدادهای خود را رشد دهد) آیا از نظر داور نهایی، جزو برگزیدگان می‌باشد؟! یا این که به دلیل تخلف شدید حذف می‌شود؟ خداوند در قرآن کریم، چشم و هم‌چشمی بر اثر این تفاوت‌ها در زنان و مردان را نهی نموده^{۵۲} و علامه طباطبایی ذیل این آیه می‌فرماید: «ملاک و امتیاز و ارزش در هر یک از زن یا مرد، اعمالی است که تقدیم جامعه می‌کنند. البته پاره‌ای امتیازات، امری اختصاصی است مثل فزونی سهم ارث مرد بر زن و امتیاز زن بر مرد در عدم مسئولیت نفقه. در این بخش هیچ‌کس نباید به دیگری چشم و هم‌چشمی داشته باشد و آنچه که با عمل فرد یقین می‌شود، مانند ایمان و علم و تقوی و...؛ فضل از جانب خداست که به هر که بخواهد می‌دهد و باید از (خدا) خواست «وَسْئَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ».^{۵۳}

معلم دلسوز و متعهد، برای همه دانش‌آموزان خود یک نوع تکلیف را معین نمی‌کند، بلکه علاوه بر تمرین‌ها و تکالیف کلی، تکالیف اختصاصی مطابق با استعدادها و توانمندی‌های دانش‌آموزان اش طراحی می‌کند و سنجش ارزیابی آن‌ها را با لحاظ تفاوت‌ها در نظر می‌گیرد. همچنین پزشک ماهر، بیماری مشترک را برای دو نفر جداگانه به یک صورت مداوا نمی‌کند، بلکه با بررسی دقیق آناتومی و بیولوژیک بدن هر یک، مناسب‌ترین راه را برمی‌گزیند و در غیر این صورت؛ معلم و پزشک از سوی ما متهم به عدم تعهد و تخصص نسبت به کار و اعمال ظلم ناخواسته و یا حداقل بی‌دقتی خواهند بود!

روزگاری در اروپا زنان را سرچشمه گناهان و اصل گناه و فجور می‌دیدند^{۵۴} تا جایی که «لیکی» در کتاب «تاریخ اخلاق در اروپا» می‌نویسد: «در آن روزگار،

مردم از سایه زنان می‌گریختند و نزدیکی و هم‌نشینی ایشان را گناه می‌پنداشتند و عقیده داشتند که برخورد با ایشان در کوچه و خیابان و سخن گفتن با ایشان - اگرچه مادران یا همسران یا خواهرشان باشند - اعمال و ریاضت‌های روحی شخصی را تباه می‌سازد»^{۵۵}!

سال‌ها بعد در مقابل آن تفریط، راه افراط را در پیش گرفتند و زنان را از بند عفت آزاد کردند. نتیجه این که ظلم همیشه در طول تاریخ بر زنان روا بوده و اسلام در مقابل تمام این جاهلیت‌ها شوریده است؛ هم جاهلیت قدیم و زنده به گور کردن دختران و رهبانیت^{۵۶} و هم جاهلیت مدرن.^{۵۷}

طبیعی است که با این همه قیل و قال‌هایی که درباره تحصیل و اشتغال وجود دارد، سؤالاتی به ذهن خطور می‌کند که در تعارضات جدی با هم، باعث این‌گونه پرسش‌هایی شود:

چگونه تحصیل و اشتغالی در راستای کمال انسان است؟

کمال زن در گروی کدام نوع تحصیل و اشتغال است؟

در چه محیطی تحصیل و اشتغال بستر کمال و تعالی خواهد بود؟

پذیرش تفکر جنسیتی در رشته‌های آموزشی مشاغل آری یا خیر؟ به چه صورت؟

بدون شک کار و فعالیت تحصیلی‌ای پیشبردی خواهد بود که در مسیر رضای خداوند باشد و انسان در جهت بندگی او آن‌ها را برگزیند و به تبع آن رشته، محیط، دانشگاه، شغل و هر نوع فعالیتی برای زن مناسب خواهد بود که کمال او را رقم زند و مطابق با فطرت زنانه و اهداف و رسالت‌های او شکل گرفته باشد.

تحصیل بانوان

«بانوان محترم! مسئولیم، همه مسئولیم، همه شما مسئول تربیت اولاد هستید، شما مسئولید که در دامن‌های خودتان اولادهای متقی بار بیاورید، تربیت کنید و به جامعه تحویل بدهید. همه مسئول هستیم که اولادهایی را تربیت کنیم، لکن در دامن شما بهتر تربیت می‌شوند. دامن مادر، بهترین مکتب است برای اولادها. در تربیت فرزندان‌تان به آیه شریفه «أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ» توجه داشته باشید. شماها که مربی هستید یا می‌خواهید تربیت کنید فرزندان خودتان را یا جامعه را ... می‌خواهید آموزش بدهید، آموزش پیدا کنید؛ آموزش شما با اسم ربّ باشد، با تربیت الهی باشد ... صدمه‌هایی که وارد می‌شود بر مملکت، غالباً از این متفکرین بی‌پرورش، آموزش‌هایی پرورشی واقع می‌شود ... من امیدوارم که شما (خواهران) ... هم در میدان تحصیل که یکی از امور مهم است مجاهده کنید و هم در میدان دفاع از اسلام ... جزء واجبات است.»^{۶۸} زنان عقیف و

آموزش دیده در یک جامعه اسلامی باید به حدی باشد که دیگر زنان و دختران در مشکلات خود به آن‌ها مراجعه کنند و این نیاز برای جامعه همانند نیاز به وجود بیمارستان‌ها و مراکز آموزشی مخصوص زنان مورد اهمیت است.

حضرت آیت‌الله جوادی آملی در تفسیر حدیث حضرت زهرا (س) که می‌فرمایند: «برای زن بهتر است که مردی او را نبیند و او نیز مردی را نبیند»؛ معتقدند یعنی به آن حدی از رشد و تعالی زنان در جامعه قائل‌اند که از جهت توان پاسخگویی و خدمات زنان به زنان دیگر، زنان و مردان یکدیگر را نبینند.

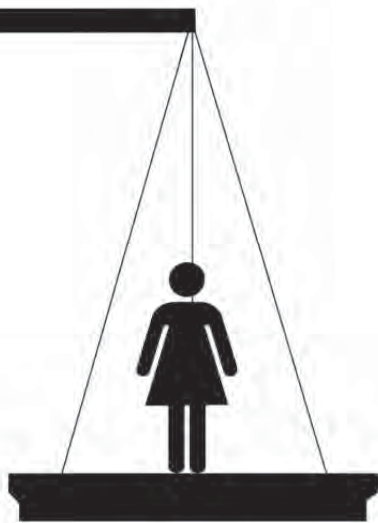
«تعلیم و تربیت باید برای رضای خداوند باشد. اگر انسانی معلم یا متعلم است که می‌خواهد کاری انجام دهد، این کار را نباید آلوده کند، بلکه برای رضای خداوند باید چیزی یاد بگیرد و به دیگران یاد بدهد. باید دانش‌هایی که یاد گرفته‌ایم در مسیر صحیح به کار بریم و نه در مسیر باطل! دانش حرف اول را می‌زند و عنصر محوری دانشگاه،

علم است. اگر علم اسلامی شد، دانشگاه هم اسلامی می‌شود.»^{۶۹} ترقی مملکت به دانشگاه است.^{۷۰} بنابراین دولت و فرهنگ و قوانین جامعه باید دست در دست هم دهند و زمینه را برای آموزش بانوان و امکان تحصیل آن‌ها در کنار وظایف خانواده و مسئولیت مادرانه و همسری‌شان فراهم کنند تا:

۱. زنان علم اسلامی بخوانند؛ یعنی علمی که خدامحور باشد، نه این‌که حاصل تأملات انسان‌محور و از غرب آمده باشد و زنان تقلید و تکرار را در پیش بگیرند.
۲. زنان باید بدانند که اگر درس خواندن و دانشگاه رفتن برای رضای خداوند نباشد، نمی‌توانند نجات‌بخش گردد.

۳. تحصیلی مفید خواهد بود که در راستای تربیت باشد؛ یعنی بانوان در راستای آن تحصیل به معنای واقعی پرورش یابند و تزکیه و تعلیم‌شان دوشادوش هم، بلکه تزکیه مقدم بر تعلیم باشد.

۱. زنان باید در یک محیط اسلامی تحصیل کنند و زنان - این مبدأ خیرات - در

و تعهد^۲. اتقان و نهایت دقت در انجام کار^۳. اخلاص در عمل^۴. خلاقیت در کار^۵. کار هدفمند^۶. انتخاب شغل مناسب و... از این رهگذر است که کار برای هدف برین است، نه کار برای خود کار^۷.

دقت در رعایت این اصول و تأمل در بررسی‌های بعدی، با توجه به دو نکته معنا می‌یابد:

(۱) هدف کار: رشد و تعالی استعدادها، توانمندی‌ها، خلاقیت‌ها، بهره‌مندی و آبادانی جهان^{۷۶} (بهبودی) و کسب روزی حلال^{۷۷} و به عبارتی تلاش در مسیر شدن و هویت‌یابی انسان در مسیر بندگی خداوند و نه در جستجوی معنای پنهان خویش و هدف گم‌کرده؛ نه فراموشی اساس پوچی و جستجوی هویتی که با میزان پول او برایش در جامعه از نگاه انسان‌های دیگر^{۷۸} کسب می‌کند و نه با هدف مال‌اندوزی (تکائر و تفاخر). بر این اساس خدمت به خلق^{۷۹} معنای جدیدی در عرصه کار می‌یابد و مفهوم عبادت مجموعه‌ای عام است که شغل هر فرد اگر در این مجموعه بگنجد، ارزش خواهد یافت.

(۲) تأثیر کاربرد فرد: حرفه هر فردی اثر مستقیم بر اخلاق و رفتار وی دارد؛ شغل خوب و آبرومند در تعالی روحی و اخلاقی انسان اثر می‌گذارد.^{۸۰}

اشتغال بانوان

با توجه به این‌که کار در نظام ارزشی اسلام به عنوان راز آفرینش و حکمت وجود مطرح است و آدمی جوهره وجودی خویش را با سعی و تلاش می‌نماید و ارزش حقیقی خود را با کار تعیین می‌کند،^{۷۳} بنابراین به فعالیت زنان چه نوع نگاهی می‌توان داشت؟ مفید، مؤثر، مخرب؟ کار به چه معنایی؟ با چه شرایطی؟ چه نوع کاری؟

دین الهی انسان را به کرامت ستوده تا با کار و کوشش، هم به عمران و آبادانی زمین بپردازد و هم با کارهای شایسته به حقیقت وجودی خود پی ببرد و کرامت نفسانی خویش را تحصیل کند.

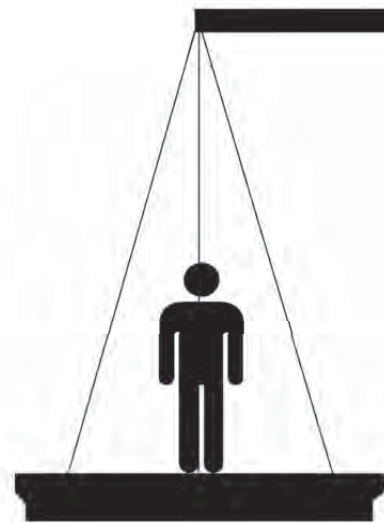
در این نگاه، حوزه کار بشر محدود به نقطه خاصی نیست، بلکه از اعماق دریا تا اوج آسمان‌ها و فراخنای خشکی و صحرا، میدان کار و تلاش است. از سوی دیگر کار صرفاً فعالیت بدنی نیست؛ رفع مشکلات علمی، مداوای بیماران، طراحی فنی و دانش‌پژوهی، هر یک به نحوی مصادیقی از تلاش انسان است و استقلال و رشد اقتصادی هر جامعه نیز در گرو نحوه رویکرد آن جامعه به پدیده کار است.^{۷۳}

در اسلام برای سامان‌بخشی اقتصادی و تعالی جامعه، اصول و ضوابطی در نظر گرفته شده است؛ اصولی نظیر: ۱. تخصص

دانشگاهی که اسلامی نباشد مسیر شقاوت را طی می‌کنند و جامعه به دست این زنان از سعادت باز می‌ماند. بنابراین باید محیطی باشد که نه تنها زمینه حفظ حجاب و عفاف برایشان فراهم باشد، بلکه گهرهای حُجب و حیا را در او رشد دهند.

۲. رشته‌های تحصیلی باید متناسب با فعالیت‌ها، نیازمندی‌ها و روحیات بانوان باشد و توانایی‌های فطری آنان را ارتقا دهد و از سوی دیگر در جهت رسالت‌های همسرداری، حفظ خانواده و ارتقای آن و تربیت فرزندان آینده‌سازان و جامعه‌سازان، او را رشد دهد.

۳. از طرفی هم، دانشگاه باید اسلامی شود. «منظور از اسلامی کردن دانشگاه فقط این نیست که تعلیم در مسیر رضای خداوند باشد و هرچه یاد گرفته‌ایم در مسیر صحیح به کار بریم... یا این‌که دخترها و پسرها در دانشگاه تفکیک شوند. اگر صرفاً این کار را انجام دهیم، دانشجوی مسلمان تربیت کرده‌ایم و یا این‌که دانشگاه اسلامی شده باشد... اگر علم اسلامی شد، دانشگاه هم اسلامی شود و دیگر لازم نیست که به دختران و پسران بگویند کنار هم نشینند، مگر در حوزه توصیه می‌کنند که مردان و زنان کنار هم نشینند؟! چون علم در حوزه دینی است، ره آوردهای فراوانی دارد».^{۷۱}

بر این اساس پیرامون اشتغال بانوان باید عزم جدی شکل بگیرد. از یکسو بانوان خود تا حد امکان به دلایل اقتصادی تن به کار ندهند، بلکه در جهت رشد خود و رشد اجتماع و با اهداف فرهنگی گام بردارند. امام علی (ع) می فرماید: زنان ریحانه اند (همچون گل) و قهرمانه نیستند؛ یعنی در برخوردها و فعالیتها باید به این نکات توجه داشت.

علامه طباطبایی می فرماید: «زن در برآوردن نیازهای اجتماعی و انسانی خویش، با مرد یکسان است و می تواند مستقلاً تصمیم بگیرد و مستقلاً عمل کند و ملاک، دستاوردهای خویش است؛ البته با توجه به این دو نکته:

۱. جایگاه و ترقی زن و مسئولیت او در چرخه شکل گیری وجود آدمی و رشد او و احکام و مسئولیت های وی.

۲. ساختار لطافت آمیز و طراوت های ادراکی وی؛ چرا که عاطفه زن، نقطه عطف زندگی است.^{۸۱}

عدم اختلاط زنان و مردان، خود نمونه ای از همین توجهات است.^{۸۲} اگر زن مسلمان جایگاه و نقش خویش را به درستی نشناسد و بدون حفظ اصول و حریم وارد محیط اجتماع شود، کارکرد و اثری از آنچه که زن هویت باخته غربی به آن دچار شده، نخواهد داشت. از سوی دیگر چنانچه به

صورت منفعلانه با جامعه برخورد کند و نسبت به اهمیت آن غافل باشد، جامعه را از نقش سازنده خود در اصلاح و فرهنگ سازی محروم نموده است.^{۸۳} «به یاد داریم که سردمداران نظام پهلوی می خواستند بانوان را به ادارات بکشند، نه برای این که ادارات درست شود؛ بلکه برای این که ادارات را فاسد بکند و دیگر اینکه بچه ها را از دامن مادر جدا بکنند تا بچه ها که از اول در دامن مادر نباشند، عقده پیدا کنند و اکثر مفاسد از این عقده هایی است که بچه ها پیدا می کنند».^{۸۴}

بنابراین زینب های امروز باید در مقابل یزیدهای زمان بشورند و از سرمایه های وجودی شان محافظت کنند که زینب (س) در کاخ یزید، فاجعه را فقط هتک حرمت به حجت زمان نمی داند، بلکه بخش دیگر فاجعه را اهانت به حریم حجاب آل الله می دانند.^{۸۵}

سه ضلع مؤثر

صاحب نظران مسائل تربیتی، بسیار بر مسئله الگو تأکید ورزیدند و نمونه های موفق در طول تاریخ نشان داده است که الگوهای سازنده و یا مخرب بسیار اثرگذار بوده تا آنجا که مسیر زندگی بشر و تحولات تاریخ و جوامع تغییر می کند. بر این اساس نقش رسانه ها در معرفی الگوهای موفق و

برتر زنان و ملاک تعیین آن ها، بسیار مؤثر خواهد بود.

بر اساس نظریه توازن «هایدر»، زنان برای رسانه اعتباری خاص قائل اند و نگرش مثبتی به آن دارند. در حال حاضر رسانه ها نیز نگرش بیشتری درباره اشتغال زنان دارند و آن را برجسته می سازند. آنچه در این جا مهم است، اصل بودن اشتغال و فرغ بودن وظایف همسری و مادری و در حقیقت نگاه اقتصادی بر اشتغال و نه نگاه فرهنگی است که موجب می شود زنان بیکار جامعه، در این میان احساس ناهماهنگی با این جامعه کنند.

با توجه به این که ضریب اقتناع شوندرگی، زنان بالاست و رسانه ها الگوهایی بر مبنای سیاست های اقتصادی خودشان ارائه می دهند؛ به دلایل معتبر بودن رسانه به این که رسانه تصویر واقعی جامعه را به نمایش می گذارد؛ زنان مخاطب رسانه، برای ایجاد هماهنگی دست به تغییر نگرش و رفتار می زنند تا هم رنگی حاصل شود.^{۸۶}

و امام امت چه حکیمانه فرمودند: «این دستگاهها (رادپو و تلویزیون) دستگاه های تربیتی است. باید تمام اقشار ملت با این دستگاهها تربیت شوند. دانشگاهها، دانشگاه موضعی است. این (رادپو و تلویزیون) یک دانشگاه عمومی است.^{۸۷} اگر (تلویزیون) آموزنده باشد، ملت برایش آموزندگی دارد

و روش‌های صحیح اثرگذاری بر جامعه را بیاموزند، این دو رابطه بسیار عمیق با هم خواهند داشت که حتی نمی‌توان برای مردان این حد اثرگذاری را پیش‌بینی کرد. زن با حفظ گوهر وجودی و پاسداشت امانت‌های الهی‌اش به یک دانشگاه با محیط مناسب وارد می‌شود و علمی که او را مقرب خدا می‌کند، می‌آموزد و پلکان تعلیم و تربیت را به بهترین شکل طی می‌کند. زنان آموزش و پرورش یافته در دامن چنین مادری، سازندگان محیط سالم دانشگاه می‌شوند و این‌گونه است که بانوان درون خانه، جامعه را می‌سازند.

از سوی دیگر خانم تحصیل کرده که با حفظ مسئولیت‌هایش توانسته در سایه امنیت روانی حجاب و عفاف مدارج بالای علمی را طی کند، می‌تواند زهرا (س) و زینب (س) و معصومه (س) و فضه (س) و سوده زمان خویش شود و در جهت

تخصصی بانوان و در راستای آن اعمال محدودیت حضور آقایان در محیط‌های ویژه بانوان، فرصت رشد بانوان و تأمین نیازمندی‌هایشان را بدون ارتباط با نامحرم فراهم می‌کند.

تعبیر سه ضلع مؤثر، در راستای همین اثرات سه جانبه رسانه، دانشگاه و بانوان مد نظر بوده است؛ لذا صرفاً تفکیک جنسیتی محیط دانشگاه اگرچه رویکردی مثبت می‌باشد، اما در صورتی که سایر ابعاد به درستی طرح نشود و ابزارهای فرهنگ‌سازی جامعه خصوصاً اگر رسانه‌ها آموزش و آگاهی‌های لازم را در اذهان ایجاد نکرده باشد، اگر نگوئیم اثری مخرب دارد، می‌توان ادعا نمود بی‌حاصل خواهد بود و اگرچه در طول مسیر رسیدن به جامعه فاطمی لازم است، اما کافی نیست.

در این راستا اگر زنان در دانشگاه در جهت تربیت خویشان گام مؤثر بردارند

و اگر خدای نخواستہ انحراف داشته باشد، همه ملت را به انحراف خواهد کشید.^{۸۸}

اگر رسانه‌ها در راستای ارزش‌های دینی و مطابق با توسعه مورد تأیید آن گام بردارند و الگوی راستینی ارائه دهند، بانوان جامعه در راستای هماهنگی با آنها خواهند کوشید و در اهداف علمی و شغلی خود تمام جوانب مطرح شده (هدف، وسیله، روش و اولویت‌بندی‌ها) را در نظر خواهند گرفت.^{۸۹} دانشگاه‌ها سیاست‌گذاری‌شان در راستای این چنین تربیت و محیطی شکل می‌گیرد. حتی اگر هزینه‌های پیشگیری^{۹۰} بالا باشد، به راحتی خواهند پرداخت^{۹۱} و تفکیک رشته‌های تحصیلی به رشته‌های ویژه آقایان، خانم‌ها و شناور (خانم‌ها و آقایان) و در همین راستا، تفکیک مشاغل متناسب با آنها، نشانه عقب‌ماندگی نخواهد بود.^{۹۲}

از سوی دیگر خودکفایی علمی و

رشد و ارتقای علمی کشور و آموزش صحیح به فرزندان جامعه نقش فعالی ایفا نماید.^{۹۳}

در این مدار مثالی بسیار ساده، به خوبی واضح است که هر زنی می‌تواند دو نوع نقش مؤثر و فعال در عرصه اجتماع داشته باشد:

۱. غیرمستقیم: نقش جامعه‌ساز و تاریخ‌ساز با حفظ خانواده و تربیت فرزندان در سنگر خانه.^{۹۴}

۲. مستقیم: گام مؤثر در رشد و بلندی سایر بخش‌های جامعه.

آنچه از آیات و روایات پیرامون روابط نامحرم و حفظ حجاب و عفاف زن به دست می‌آید، این تفکیک با شرایط فعلی می‌تواند بستری مناسب و محیطی قابل اعتماد با آسیب‌های اجتماعی حداقلی باشد. اگر این روند در سراسر محیط‌های جامعه پیگیری نشود و صرفاً معطوف به دانشگاه باشد، ابتدای راه خواهد ماند و مقصد را طی نخواهد کرد و از سوی دیگر اعمال سهمیه‌بندی جنسیتی به این معنا که درصد معینی از پذیرفته‌شدگان به مردان اختصاص یابد و درصد معینی به زنان (گویا در آزمون‌های ورود به دانشگاه مردان با یکدیگر رقابت کنند و زنان با یکدیگر و در بررسی نهایی نیز برترهای هر دو گروه جنسی و نه برترهای کل کشور برگزیده خواهند شد) با مفهوم شایسته‌سالاری و عدالت منافات نخواهد داشت.^{۹۵}

پیشنهادهای ذیل با نگاه مجموعه‌ای و کل‌نگر، به نفع همه خواهد بود، نه فقط بانوان:

۱. انجام تفکیک مبتنی بر رشته‌های مناسب با تفاوت‌های مردان و زنان^{۹۶}؛ به راستی چه کسی در خلوت خود فارغ از هیاهوی تبلیغات، فعالیت‌هایی نظیر مرمت کاشی

بر روی داربست‌های بلند و یا مهندسی حفاری و معدن در اعماق کوه‌ها و رانندگی وسایل سنگین و مانند آن را شایسته زنان و مطابق با روحیات و ویژگی‌های جسمی و روحی آنان می‌داند و یا این‌که متخصصان مرد در رشته زنان و زایمان را امری در راستای کمال و بندگی آن‌ها می‌داند؟

۲. وجود رشته‌هایی برای بانوان در راستای آموزش آن‌ها برای ایفای هر چه بهتر نقش‌های خود به ویژه نقش‌های تربیتی؛ این نوع تحصیل نه تنها زن را از خانواده جدا نمی‌کند و خانواده را از زنان، بلکه بستری است برای رسیدن به مقصد.

۳. توسعه قوانین مربوط به تحصیل در کنار امور خانواده و مقررات نسبت به آن تا جایی که بانوان به ناچار دست به انتخاب یکی از این دو (تحصیل یا خانواده) نزنند (ساعت‌های تحصیلی، دوره‌های تحصیلی، امتیازات حین تحصیل، شرایط خاص و ...).

۴. با بروز پدیده تفکیک جنسیتی رشته‌ها، گمان می‌رود که سطح علمی کشور و مقاطع آموزش عالی، افت کند، اما با قرار دادن حد نصاب برای قبولی، این مسئله کم‌رنگ‌تر می‌شود. به این معنا که حتی اگر در چندین مرکز، پذیرشی پیرامون رشته‌ای نداشته باشیم، ناگوار نیست. کیفیت مهم‌تر از کمیت است و در نظر گرفتن تفاوت‌های زنان و مردان، حرکتی است در جهت کیفیت‌بخشی به آموزش و ثمردهی در ابعاد کلان.

۵. در راستای تفکیک جنسیتی رشته‌ها، علاوه بر تفکیک ورودی براساس رشته‌های تحصیلی؛ نیازسنجی پیوسته و کسب آمار قابل اعتماد نیز راه‌گشا است و براساس این آمار نیازمندی‌های سالانه متقاضیان را بپذیرند.

۶. ایجاد زمینه‌های دیگر جز دانشگاه برای تحصیل و رشد استعدادها بانوان در راستای تبلیغ و فرهنگ‌سازی مناسب که تحصیل علم منحصر به دانشگاه و رشد علمی منحصر به رشته‌های خاص موجود نمی‌باشد.

۷. بانوان به کارهای پاره‌وقت، مشارکتی و نیمه‌وقت بپردازند و دولت‌ها خدمات لازم برای این نحوه فعالیت بانوان را فراهم نمایند.

گروهی از بانوان در زمان حساس سنی فرزندان (۱ تا ۷ سالگی و یا حداقل ۱ تا ۴ سالگی) آن‌ها را تنها می‌گذارند. صرفاً با این استدلال که ترک کردن محیط کاری، به امنیت شغلی‌شان لطمه می‌زند، اما اگر دولت این تضمین حفظ امنیت شغلی و تعهد بانوان شاغل را در جهت حفظ خانواده و تربیت فرزندان بدهد، این دسته از بانوان نیز در تصمیم‌گیری‌شان قاطع خواهند بود.^{۹۷}

با فرض اجرایی شدن تمام پیشنهادها در زمینه تحصیل بانوان و ویژگی‌های خاص آنان، ذکر دو نکته ضروری است:

۱. وجود مکان‌های مناسب جهت اجرایی شدن فعالیت تحصیلی بانوان در راستای عفاف و حجاب.

۲. رعایت اولویت‌ها و حق تقدم خانواده (همسر و فرزندان) نسبت به تحصیلات از طریق فرهنگ‌سازی صحیح. آموزشی که نه تنها برای عفاف و ارزش‌های زن آسیبی به دنبال ندارد، بلکه خود زمینه عفاف و حجاب خواهد بود.

پی‌نوشت:

۱. لیلا سادات زعفرانچی، اشتغال زنان، ص ۱۳، چاپ اول، مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، پاییز ۱۳۸۸.
۲. سایت خبرگزاری همشهری آنلاین.
۳. خبرگزاری انتخاب، عبدالرسول عباس پور، رئیس سازمان سنجش.
۴. سایت مرکز آمار.
۵. زحرف، ۳۲.
۶. قاننی، سیدحبيب، مقاله کنکور و چالش جنسیت، خبرگزاری انتخاب.
۷. عباس پور، علی، رئیس کمیسیون تحقیقات مجلس، خبرگزاری انتخاب.
۸. توکلی، احمد، رئیس مرکز پژوهش‌های مجلس، خبرگزاری انتخاب.
۹. ماشینی، فریده، کارشناس گروه مطالعات زنان، مقاله دانشگاه فرصت بازیابی هویت اجتماعی دختران. نقل از روزنامه اعتماد.
۱۰. فکوهی، ناصر، استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران، همشهری آنلاین.
۱۱. رستمی، عباسعلی، عضو کمیسیون آموزش مجلس، خبرگزاری انتخاب.
۱۲. عباس پور، علی، رئیس کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس، خبرگزاری انتخاب.
۱۳. خلاصه مقاله اشتغال بانوان، عوامل، پیامدها، رویکردها، محمدرضا زبانی‌نژاد، ص ۱۰۳ - ۲۱.
۱۴. (هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَظَاهِرُونَ وَ الَّذِينَ لَا يَظَاهِرُونَ، زمزم ۹) (سوره قلم، آیه ۱ و ۲) (سوره علق آیه ۱) و در سایر آیات قرآن اشاره کلی به برتری عالم بر جاهل و توصیه و سفارش به دانستن شده و در هیچ جایی از آن اشاره‌ای به اختصاص آن برای مردان دیده نمی‌شود. پیامبر اکرم (ص): طلب العلم فریضه لکل مسلم و مسلمة، مستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۲۴۹.
۱۵. حضرت علی (ع)، إِنَّهُ لَيْسَ لِأَنْفُسِكُمْ ثَمَنٌ إِلَّا الْجَنَّةُ، فَلَا تَبِيعُوهَا إِلَّا بِهَا؛ بهایتان بهشت است، جز به آن نفروشید. بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۱۳.
۱۶. اسلام دین کار و تحرک است و ضد بیکاری و تنبلی. منطق قرآن منطق کار و تحرک است و موفقیت انسان را در گرو کار و عمل می‌داند (نجم، آیات ۴۱ - ۳۹) موفقیت‌های دنیوی و اخروی (جوادی آملی، عبدالله، انتظار بشر از دین، ص ۱۵۴). اهمیت کار و ارزش اشتغال را می‌توان از اسناد کار به خداوند استنباط کرد، زیرا هر روز بلکه هر ظهور تجلی خداوند در کار تازه‌ای است. (الرحمن، ۲۹)، عزت و کرامت و استقلال هر ملتی در گرو همت و تلاش اوست (انتظار بشر از دین، آیت‌الله جوادی آملی، ص ۱۵۶).
۱۷. بهتر برای زن این است که مردان را ببیند و او را مردان نبینند، حضرت زهرا (س)، نهج‌الحیاه، مؤسسه الکلمات الزهرا (س)، ص ۱۷۸.
۱۸. ابراز خوشحالی حضرت زهرا (س) از این نحوه تقسیم کار در خانواده‌شان که توسط حضرت رسول (ص) صورت گرفت. بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۸۱ به نقل از کتاب فاطمه الگوی زن مسلمان).
۱۹. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با گروه کثیری از بانوان، ۱۳۷۹/۶/۳۰.
۲۰. بقره، ۳۰.
۲۱. احزاب، ۳۰.
۲۲. ذاریات، ۵۶.
۲۳. حجرات، ۱۳.
۲۴. نساء، ۳۲.
۲۵. احزاب، ۳۵.
۲۶. تحریم، ۱۰.
۲۷. یس، ۵۸.
۲۸. دخان، ۳۸.
۲۹. فتح، ۱۴.
۳۰. امام صادق (ع)، این نظریه جاهلی که قبح ارتکاب گناه توسط زنان را بیشتر می‌دانستند و حتی اگر زن توبه کند، ننگ را برای او جاودانه شمارند، رد می‌کنند و می‌فرمایند: «... ان الاسلام قد جمع العار و القبح کل فی المعصیه و الزانی و الزانیه سواء علیها، اسلام ننگ و زشتی را در همه گناه می‌داند و مرد بدکاره و زن بدکاره از این نظر یکسانند.» نقل از مقاله زن و اندیشه امام خمینی، حسینیان. سایت راسخون.
۳۱. نحل، ۹۷.
۳۲. نظریه دیویس و مورد و نظریه برد از قشربندی ساختاری. ریتزر، ص ۱۲۳.
۳۳. بقره، ۱۸۷. قرآن به صورت عام و فراگیر همه انسان‌ها را در خدمت یکدیگر می‌شمارد؛ خدمت متقابل که زاینده نیاز متقابل است.
۳۴. روم، ۳۰. بشر اعم از زن و مرد به خدا گرایش دارد و این خداگرایی به معنای شناخت حضوری انسان به خداست که مهم‌ترین رکن عقاید دینی می‌باشد و با هدایت پیامبران در قالب دین الهی شکل می‌گیرد.
۳۵. احقاف، ۲۶. استفاده از لفظ «لَهُمْ» در آیه، نوع انسانی مد نظر است.
۳۶. انسان، ۳.
۳۷. پیامبران برای دعوت همه انسان‌ها معیوب شده‌اند و هیچ قیدی در دعوتشان نبوده است.
۳۸. احزاب، ۳۵.
۳۹. امام خمینی (ره) در دیدار بانوان مشهد، ۵۸/۴/۱۱، روح خدا در ولایت فقیه.
۴۰. معین‌الاسلام مریم؛ زنان منتظر و منتظرپرور؛

- ص ۲۳.
۴۱. مجلسی، محمدباقر؛ بحارالانوار؛ ج ۵۳، ص ۱۸۰. (به نقل از کتاب زنان منتظر و منتظرپرور).
۴۲. زن فرعون، مادر حضرت عیسی (ع) و همسر حضرت ابراهیم (ع).
۴۳. برای مطالعه بیشتر، ر ک: درس‌هایی از زندگی زنان نامدار (نقل از لوح فشرده توشه‌های تبلیغی آقای قرائتی).
- در این میان بانوانی هستند که نه تنها مشوق فرزندان و همسران خود در حمایت از ائمه اطهار (ع) بودند، بلکه خود نقش فعال داشتند. (به نقل از لوح فشرده توشه‌های تبلیغی آقای قرائتی).
۴۴. شیخ مفید شبی در خواب دیدند که حضرت زهرا (س) دو پسر را به او دادند و گفتند: حسن و حسینم را فقه بیاموز و فردای آن شب، فاطمه مادر سیدرضی (نویسنده نهج‌البلاغه) و سیدمرتضی آن‌ها را نزد شیخ مفید آورد و شیخ مفید بسیار ایشان را اکرام می‌نمودند و کتاب «احکام النساء» را برایشان نوشتند. همان.
۴۵. همسر ملاصالح مازندرانی که از علما و فقه‌های درجه اول زمان خود بودند، سه شبانه روز در عبادت و سجده بودند تا از خداوند به خاطر موهبت الهی و آمنه دختر علامه مجلسی، تشکر کنند. همان.
۴۶. امام خمینی در دیدار بانوان اهواز ۵۸/۴/۱۰، روح خدا در محضر ولایت فقیه.
۴۷. بیانات مقام معظم رهبری در ورزشگاه آزادی به مناسبت جشن میلاد کوثر ۱۳۷۶/۳۰.
۴۸. معین‌الاسلام، مریم؛ همان.
- ۴۹ و ۵۰. مرتضی مطهری؛ نظام حقوق زن در اسلام؛ صص ۲۳ - ۱۲۲.
۵۱. همان، تلخیص.
۵۲. همان، ص ۲۱۸.
۵۳. همان، ص ۱۷۹.
۵۴. نساء، ۱۹۰.
۵۵. روم، ۳۰.
۵۶. جوادی آملی، عبدالله؛ تفسیر انسان به انسان؛ ص ۳۷۷ - ۳۵۷، (تلخیص).
۵۷. شمس، ۸.
۵۸. طه، ۹۶ و نیز مائده، ۳۰.
۵۹. جوادی آملی، عبدالله؛ همان.
۶۰. حشر، ۱۹.
۶۱. مطهری، مرتضی؛ نظام حقوق زن در اسلام؛ صص ۱۴۳، ۶۲.
- ۶۲ و ۶۳. نساء آیه ۳۲.
۶۴. محمد قطب؛ جاهلیت قرن بیستم، ترجمه صدرالدین بلاغی، به نقل از ابوعلی سینا؛ ص ۲۷۷.
۶۵. همان.
۶۶. خداوند در قرآن رهبانیت را تحریف خود

ساخته می‌داند که خداوند بر آن‌ها مقدر نکرده است (حدید، ۲۷).

۶۷. محمد قطب از وضع فعلی اروپا تحت این عنوان یاد می‌کند و کتابی به نام «جاهلیت قرن بیستم» می‌نویسد و ابعاد این جاهلیت مدرن را بررسی می‌کند.

۶۸. امام خمینی (ره).

۶۹. آیت‌الله جوادی آملی، در دیدار با اساتید دانشگاه تربیت معلم، ۸۹/۷/۶.

۷۰. امام خمینی، صحیفه نور، ج ۱، ص ۱۸.

۷۱. آیت‌الله جوادی آملی، در دیدار با اساتید دانشگاه تربیت معلم، ۸۹/۷/۶.

۷۲. جوادی آملی، عبدالله، انتظار بشر از دین، ص ۸۹.

۷۳. همان.

۷۴ و ۷۵. همان، تلخیص صص ۱۵۲ تا ۱۷۰.

۷۶. ملک، ۱۵.

۷۷. پیامبر اکرم (ص): کار کردن برای کسب مال حلال، بر هر مرد و زن مسلمان واجب است. جامعه الاخبار، ص ۳۸۹، حدیث ۱۰۷۹.

۷۸. نظریه مورد.

۷۹. امام صادق (ع): هر که به امور مسلمین اهتمام نوزد مسلمان نیست. اصول کافی، ج ۳، ص ۲۹۳.

امام صادق (ع): روا ساختن حاجت مؤمن، از آزاد کردن هزار بنده و بار کردن هزار اسب در راه خدا (فرستادن به جهاد) بهتر است. همان، ص ۲۷۶.

۸۰. تا جایی که در اسلام مشاغل نیز بر اساس مشاغل حرام، مکروه، مباح و مستحب طبقه‌بندی شده‌اند. برای آگاهی رک به مباحث فقهی، باب تجارت.

۸۱. تفسیر علامه طباطبایی، ذیل آیه ۳۲ سوره نساء.

۸۲. سوره قصص، آیه ۲۳. جریان دختران شعیب و انتظار تا خالی شدن چاه آب از حضور مردان برای پر کردن سطل‌ها، ملاکی برای محیط کاری زنان دانسته‌اند. (توشه‌های تبلیغ، آقای قرآنی).

۸۳. مریم معین‌الاسلام؛ زنان منتظر و منتظرپرور، ص ۱۵۰ تا ۱۵۲.

۸۴. امام خمینی (ره) در دیدار بانوان اهواز، روح خدا در محضر ولایت فقیه. ص ۱۸۱.

۸۵. به نقل از نوشته‌های تبلیغی آقای قرآنی.

۸۶. حوریه سادات برهانی؛ مقاله بررسی نقش رسانه‌ها در روند اشتغال زنان، چاپ شده در کتاب اشتغال زنان به کوشش لیلا سادات زعفرانچی، ص ۱۱۳، نشر مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۸.

۸۷ و ۸۸. امام خمینی (ره).

۸۹. بانویی با کفایت و شجاع و فصیح به نام «اسماء بنت یزید» در شمار صحابه رسول خدا و معروف به خطیبه النساء، روزی از طرف جماعت زنان به

خدمت رسول خدا مشرف شد و پرسید (نقل به مضمون): خداوند تو را برای گروه زنان و مردان جمیعاً مبعوث کرد. چگونه است که ما زنان با عفت در خانه‌ها هستیم و به امور ایشان می‌رسیم و مادر فرزندانمان، در حالی که شما مردان با شرکت در نمازهای جماعت و جمعه و تشییع جنازه و عیادت بیماران و حج و جهاد در راه خداوند بر ما برتری دارید، در حالی که وقتی مردان از خانه بیرون می‌روند، ما از دارایی‌هایشان محافظت می‌کنیم! کارهایشان را انجام می‌دهیم و فرزندانمان را تربیت می‌کنیم. پس مشارکت ما با شما در اجر و پاداش چیست؟ حضرت (ص) ضمن تجلیل از سخنانش فرمود: اگر زنان با شوهران خود خوشرفتاری کنند و آن‌ها را از خود خشنود نمایند، همین اعمال آن‌ها با تمام اعمال خیری که برای مردان ذکر کردی، متعادل است. (نقل از نوشته‌های تبلیغی آقای قرآنی).

۹۰. در باب توسعه قوانین و تسهیل برای اشتغال بانوان، استدلال‌هایی نظیر بوجه مطرح می‌شود که تأمل در پاسخ به این سؤال راه‌گشا می‌باشد، آیا هزینه‌های فرصت‌های تحصیلی درازمدت و خدمات برای زنان در جهت حفظ خانواده و تربیت فرزندان و حضور مؤثر در منزل بیشتر است و یا هزینه اصلاح نوجوانان و جوانان راه‌گم کرده و یا هزینه‌های حفظ امنیت جامعه در برابر مردان با عطش روحی که در کانون گرم خانواده به درستی تأمین نشده‌اند و هزاران هزینه‌های اصلاح و کنترلی دیگر؟

۹۱. به عنوان نمونه دانشگاه باقرالعلوم (ع) به پذیرفته‌شدگان خانم در ساعات صبح الی ظهر خدمات آموزشی ارائه می‌کند و به آقایان عصرها. اگرچه در نگاه اول اساتید باید یک مطلب را به دو گروه تدریس نمایند، اما محیطی سالم؛ یعنی توجه به اولویت‌ها.

۹۲. به عنوان نمونه مردان متخصص مامایی و زنان مهندس صنعت و معدن و حفاری یا مهمانداری هواپیمایی بانو، جای بررسی بیشتری ندارد؟ برای توجه بیشتر بخش علائق صادق و کاذب را با دقت بیشتر مطالعه کنید.

۹۳. مجالس کلاس و خطبه‌های سیاسی و اجتماعی و رفع اشکالات علمی علمای معاصر و حقیقی و شیعات‌های مردانه از نمونه‌های فعالیت‌های برجسته زنان برتر اسلام می‌باشد. رک به کتاب درس‌هایی از زندگی زنان نامدار.

۹۴. مادرانی تاریخ‌ساز مانند: مادر حضرت ابوالفضل (ع) و مادر امام خمینی (ره)، مادر شهید فهمیده‌ها و ...

جامعه جز نظام خانوادگی؛ نظام‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی هم دارد که زنان در هر سه

عرصه دیگر می‌توانند به روش عام مؤثر باشند.

۹۵. امام صادق (ع): فرقی نمی‌کند کار را به خانن بسپارم یا به ناشی. تحف العقول، ص ۲۷۰.

۹۶. تفاوت‌های زنان و مردان، تعریف و توضیح علت و عواقب و عدم توجه و تغییراتش در صفحات قبلی همین مقاله آمده است.

۹۷. برای مطالعه بیشتر رک: مقاله اشتغال پاره وقت و مشارکتی راهکارهای مؤثر در کاهش بیکاری زنان.

منابع:

۱. قرآن کریم
۲. حضرت زهرا (س)، نهج‌الحیة: موسوعه کلمات الزهرا (س)، محمد دشتی، مؤسسه امیرالمؤمنین (ع)، چاپ اول، ۱۳۵۷
۳. امام خمینی، روح خدا در ولایت فقیه، دفتر مطالعات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۵۹
۴. آیت‌الله خامنه‌ای، شاخه طوبی، زن حجاب جامعه در بیان رهبر معظم انقلاب. از مجموعه کتاب‌های دانشجویی، چاپ ششم، ۱۳۸۸
۵. آیت‌الله شهید مطهری؛ نظام حقوق زن در اسلام؛ چاپ هشتم، پاییز ۱۳۵۷
۶. آیت‌الله جوادی آملی، تفسیر انسان به انسان، نشر اسراء، چاپ ششم، ۱۳۸۰
۷. آیت‌الله جوادی آملی، انتظار بشر از دین، نشر اسراء، ۱۳۸۸
۸. آیت‌الله شهید صدر، آزادی و زن، بوستان کتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۷
۹. محمد قطب، جاهلیت قرن بیستم، ترجمه صدرالدین بلاغی، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۶۰
۱۰. مریم معین‌الاسلام، زنان منتظر و منتظرپرور، علی غلامی، مؤسسه علمی و فرهنگی زنان منتظر، ۸۹ - ۸۸
۱۱. لیلا سادات زعفرانچی (به کوشش) اشتغال زنان (مجموعه مقالات و گفت‌وگوها)، دفتر ریاست جمهوری مرکز امور زنان و خانواده، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان. تهران ۱۳۸۸
۱۲. نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ریتزر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، نشر علمی، ۱۳۷۴
۱۳. بررسی محتوایی مقالات و مطالب سایت‌های حوزه علمیه، ایران، راسخون، انتخاب و ...
۱۴. لوح فشرده جامع الاحادیث
۱۵. لوح فشرده توشه تبلیغ، فیش‌برداری‌های موضوعی سال‌های تبلیغ حجت الاسلام محسن قرآنی.